

ЛАНДШАФТНО-ИСТОРИЧЕСКИТЕ ПАРКОВЕ КАТО ТЕРИТОРИАЛНО СЪЧЕТАНИЕ НА ПРИРОДНО И КУЛТУРНО-ИСТОРИЧЕСКО НАСЛЕДСТВО

Петър Петров¹, Николай Ненчев²

¹Географски институт на БАН, ²Дирекция на ПП „Врачански Балкан“

УДК 796.5

Получена на 11.11.2009

Ландшафтно-историческият парк като нова форма на териториална организация може да се приема за актуален отговор на важни въпроси, свързани с формирането и предлагането на интегриран продукт за познавателен туризъм и краткотраен отдих.

В типологичен план „ландшафтно-исторически парк“ (ЛИП) може да се разглежда като подкатегория на „ландшафтен парк“. Идеята за такива паркове и последвалото ѝ развитие е в пряка връзка с вече оповестената публична мярка „насърчаване на туристическите дейности“ от Програмата за развитие на селските райони в България за периода 2007–2013 г., както и с Операция 3.1: „Подобряване на туристическите атракции и свързаната с тях инфраструктура“ от Приоритетна ос 3: „Устойчиво развитие на туризма“ на Програмата за регионално развитие.

Тази организационна форма се отнася преди всичко за извънселищните територии и е дефинирана от Българската асоциация за селски и екологичен туризъм (БАСЕТ), като „Териториално съчетание на атрактивни природни компоненти и ландшафти с обекти на културно-историческото наследство и архитектурни елементи за целите на отдиха и туризма, в условията на слабо изменена и съхранена околна среда“.

В последните две години са разработени (от БАСЕТ), на идейна фаза, два проекта:

1. Ландшафтно-исторически парк „Градище“, Югозападен Дъбраш (община Гърмен);
2. Ландшафтно-исторически парк „Мездра-изток“, Искърски Предбалкан (община Мездра).

В устройствените концепции и за двата ЛИП водещи са природни, достатъчно атрактивни компоненти и ландшафти. На този природен фон се ранжират елементи на културно-историческото наследство.

Ключови думи: природно и културно историческо наследство, устойчивост, интегрален подход, екотуризъм, културен туризъм, природосъобразно ползване, опазване на природата.

Key words: natural and cultural-historical heritage, sustainability, integral approach, ecotourism, cultural tourism, environmental-friendly nature use, protection and conservation.

Идеята за обосноваване и използване в практиката на нови териториални форми на организация е пряко свързана с развитието на устойчиви форми на туризъм и мерки за консервация на

природно и културно-историческо наследство. Чрез нея може да се потърси и практически отговор на въпроси, свързани с реализацията на различни донорски програми, респективно про-

екти, най-вече по линия на ЕС. Тя директно кореспондира с вече оповестената публична мярка „Насърчаване на туристическите дейности“ от Програмата за развитие на селските райони в България за периода 2007–2013 г., както и с Операция 3 „Подобряване на туристическите атракции и свързаната с тях инфраструктура“ от Приоритетна ос 3: „Устойчиво развитие на туризма“ на Програмата за регионално развитие. Предвид възможните предложения (кандидатстване) най-вече от общини, на дневен ред стои въпросът за подготовка на предложения с идейни и/или работни проекти, носещи подчертано иновативен характер при добре изразен устойчив ефект.

В досегашната практика и по-конкретно при оценяването и номинирането на предложения за проекти задължително обещаващи устойчивост, се прояви една доста съществена слабост, свързана с прекалената формализация в оценъчните критериални системи. Като оставим настрана съмненията за прилагане на корупционни схеми, то изглежда предстои да се решава още по-важен проблем – този за устойчивостта при реализацията (и след нея) на номинирани проекти. Ефектът – икономически, екологически и социален, дори и от един бегъл поглед на място върху резултатите от многобройните проекти, реализирани по различни програми, в т.ч. и предприсъединителни, с малки изключения изглежда доста ограничен. Нещо повече. В някои случаи напълно отсъства **елементът на по-нататъшно развитие**, широко обещавано при кандидатства-

нето. При кандидатстването и във фазата на отчитане изглежда, че всичко е наред – на пръв поглед и от гледна точка на формалните изисквания са предложени стойностни проекти и те като цяло са изпълнени, както обикновено се резюлира „на необходимото ниво“. За съжаление обаче в критериалната оценяваща проектите система не присъстват ясно изисквания и въпроси за същност и съдържание, и най-вече – за иновативност на идеите. Едва ли може да се винят съответните чиновници, в случая най-вече държавни, както и самите кандидати – в следствие изпълнители. От формална гледна точка почти винаги всичко е наред. Проблемът е, че декларираният очакван голям посетителски интерес (при проекти за туризъм например) в повечето случаи отсъства. Т.е. скъпо струващите инвестиционни намеси, придружени почти винаги с адекватни „меки“ дейности (дипляни, брошури, конференции и пр.) не са предизвикали добре изразен и впечатляващ, най-вече икономически, ефект. Решението на този проблем опира до осигуряване и номиниране на стойностни, подчертано креативни проекти с добре обосновани инвестиционни усилия, с оглед осигуряването на изразителна туристическа атрактивност в следствие. Както досега, така и понастоящем, нуждата от подчертано иновативни идеи с добре изразен, най-вече пазарен ефект, е безспорна.

С въвеждането в практиката на ландшафтно-историческите паркове (ЛИП) може да се отговори на твърде важните взаимосвързани въпроси за практическите измерения и осигурява-

не на устойчивостта, туристическата атрактивност и посетителския интерес, интегрирането на различни усилия и дейности на пряко или косвено заинтересовани лица, организации и т.н.

Тази нова организационна форма е замислена изцяло в контекста на идеята за устойчивост в развитието. При дефиниране и на двете категории наследство – природно и културно-историческо, както е известно акцентът пада върху съхраняването му за в бъдеще, за следващите поколения. В този смисъл често на преден план изпъква само консервационното значение. Въпросът за икономическия аспект (щадящо рационално ползване) си остава основополагащ, ключов. Предвид широко използваното, най-често в пожелателен аспект, понятие „устойчиво развитие“, понастоящем е налице безспорна нужда от конкретни илюстративни **примери с моделна стойност**. Широката, дори безразборна употреба на „устойчивостта“ като своеобразна актуална парадигма, все по-често изисква реални и ясно видими балансови параметри в достатъчно известната **триада „икономика–екология–социум“**.

В добре познатия двучлен „икономика–социум“, отбелязван най-често като социално-икономическо развитие, съотношенията (прави и обратни, опосредствени и непосредствени връзки) са добре известни. „Инфилтрирането“ на екологията в този двучлен е достатъчно добре обосновано и твърде понятно. Налице са немалко разработки, на първо място теоретични, в т.ч. и за индикаторите за устойчивост на развитието. Основният въпрос е **как екологичното да стане максимално**

икономически изгодно, а оттам и с осезаем **социален резонанс**. В този смисъл стопанският компонент следва да се дефинира като водещ в известна степен, т.е. – **рационално използване**, а чрез него и **съхраняване**. И то преди всичко за туризъм – примерът с Тадж Махал е достатъчно показателен. Това означава, че в същността на една щадяща стопанска форма се съдържа и елементът на консервиране и съхраняване. И точно тази „формула“ на съществуване изглежда най-подходяща.

Другата важна теоретична позиция за ЛИП е **максимално адаптиране** към природните структури, с идея за цялостно съхраняване при използването им. В този смисъл се налага формулата за т.нар. **природен детерминизъм** в човешката дейност. Това е доста известна и стара теоретична позиция, която от гледна точка на устойчивостта изглежда отново трябва да бъде една от водещите. По този начин се кореспондира много добре с идеята за максимално отчитане на местната специфика – **регионален подход** – на първо място природни и до формиране на производствени марки, които ги подчертават.

Практическото решаване на проблема за устойчивост в развитието, предполага изясняване на **природното и културно-историческото наследство** и най-вече на проблема за тяхното съхраняване. Въвеждането на по-устойчиви форми, най-вече на природоползване и като цяло на развитието на определени райони и микрорайони опира до ясно изразено фокусиране на вниманието върху субективния фактор – местното население или повече или по-малко консолидираната **местна**

общност, във всичките ѝ измерения – от селищните административни власти до производствените субекти. Ако теоретически е възможно, чрез прилагането на един подчертано **интегриран подход** при извеждането на териториална схема за устойчиво развитие, то практическата реализация си остава твърде деликатна съвкупност от нагласи и дейности на местни хора с различни интереси и гледни точки. Композирането на различни, не винаги първокласни атрактивни елементи в една цялостна схема означава не само **максимално разнообразие**, но и **ново качество**, т.е. ново, по-високо ниво на атрактивност. По същество това е наслагване на различни атрактивни елементи (места) в обща и цялостна атрактивна картина – комплексна атрактивност.

В пространствено-устройствен, теоретичен план, природните, както и културно-историческите обекти и територии, разглеждани като елементи на съответното наследство, могат да бъдат диференцирани в три групи (три категории):

1) точкови обекти (в смисъла на географски точки – с площ до няколко десетки декара);

2) линейни обекти (с дължина от няколко десетки метра до няколко десетки километра) и

3) площно-ареални обекти (с площ над 100 дка).

От гледна точка на рационалното им практическо използване и в съчетание със съхранението им (засега практиката, особено извън страната показва, че това всъщност е най-добрата гаранция за консервация при пренебрежими устройствени нарушения), първата

група може да бъде дефинирана като „природни атрактивни места“ (ПАМ) и „културно-исторически атрактивни места“ (КИАМ).

От своя страна тази група може да бъде диференцирана на няколко подгрупи в зависимост от значимостта на съответния природен компонент и/или елемент:

1) геоатрактивни места (ГАМ – геология, геоморфология – релеф);

2) биоатрактивни места (БАМ) – в зависимост от акцента те могат да бъдат допълнително дефинирани на фитоатрактивни места (ФАМ) или зооатрактивни места (ЗАМ). Практиката на използването им за туризъм показва прекомерен оптимизъм. Немалка част от тях нямат достатъчно висока туристическа атрактивна стойност, макар и да са много важни като илюстрация на съхранено наследство.

При линейните обекти (втора група) вече съществува диференциация в зависимост от акцента върху: ландшафт като цяло, нежива природа, биотични елементи (екопътеки, геопътеки, ботанически и зоологически маршрути).

Ландшафтно-историческите паркове се отнасят към третата група и по същество, от гледна точка на цялостната атрактивност, в значителна степен представляват съчетания на точкови и линейни обекти.

Като продължение на отбелязаната логика изниква въпросът за оценяване на туристическата атрактивност. В теоретичен план този въпрос предстои да се разработва по-задълбочено. За естетическите свойства (естетика на ландшафта) може да се приеме, че теоретичните позиции са достатъчно добре изяснени (ландшафтна архи-

тектура). Проблемът за дефиниране на уникалността, екзотичността като подкатегории на атрактивността, си остава все още деликатен за изясняване. Очевидно практическите въпроси в оперативен план засега се решават на експертно равнище. В много редки случаи технически е възможно намаляване на субективността в оценките чрез анкетиране на достатъчен брой евентуални ползватели. Засега в Българската асоциация за селски и екологичен туризъм (БАСЕТ), в известна степен условно, атрактивността се разглежда в два пласта: визуално-сетивен и информационен. От тази позиция, при сравняване на природното и културно-историческото наследство, за второто „натежава“ информационният пласт, докато при природното – обратно, визуално-сетивният.

Налице са достатъчно доказателства за по-голямата универсалност (повече категории посетители – професионални, възрастови и др.) при „употреба“ на атрактивността на природното наследство. За културното наследство нерядко се изисква сериозна предварителна подготовка – определен набор от знания.

Ландшафтно-историческият парк по същество е доразвиване на идеята за ландшафтни паркове (Петров 2006а, Петров 2006б), с ясен субакцент върху културно-историческото наследство. В практически ориентирани статии, ландшафтните паркове, които се устройват най-вече в извънселищни територии, са дефинирани преди всичко като атрактивни за екотуризм, комбиниран с подходящи форми на селско стопанство, най-вече пасищно животновъдство, с адекватно стопанисване

на горския фонд.

В България вече има няколко опита (по линия на БАСЕТ) за проектиране и изграждане на ландшафтни паркове. Нещо повече, изграденият по проект от програма ФАР Крайречен ландшафтен парк „Панега“, непосредствено до гр. Луковит, може да се приема като обект с национално значение – в отделни дни и малки периоди главно през преходните сезони, посетителският интерес е съизмерим например с този към Белаградчишките скали.

Идеята за ЛИП може да се разглежда като основа (донякъде) за отговор на друг деликатен въпрос, свързан с определени практически нужди (оценяване на идейни проекти по различни програми за регионално развитие и в частност за туризъм) – това е разработването на йерархична система за степента на значимост (има се предвид туристическата атрактивност на природни и културно-исторически обекти и територии). Засега в БАСЕТ се оперира с пет рангови нива обекти (територии), според значимостта:

- локално,
- регионално,
- национално,
- наднационално,
- световно значение (планетарно).

Тук проблемът е в субективността на тази систематизация – кой или кои (комисии, експертни групи) следва да дефинират и отнесат различните природни дадености към съответните нива?

Самото наименование **„ландшафтно-исторически парк“** подсказва и добра информативност, свързана с историята на съвременните ландшафти, в т.ч. и на първо място – на при-

родоползването. В по-общ план те се дефинират и от степента на антропогенизация. Природните дадености, освен като пряка визуална атракция, се разглеждат и като ресурси, осигуряващи битието на местните хора от най-стари времена досега.

Засега в България има разработени (от БАСЕТ) два проекта за ландшафтно-исторически паркове: ЛИП „Градище“ край с. Долно Дряново, община Гърмен, Благоевградска област и ЛИП „Мездра-изток“ между селата Брусен, Царевец и Старо село, община Мездра, Врачанска област. Тези дни БАСЕТ започна разработването на нова подкатегория на ЛИП, а именно – карстови ландшафтно-исторически паркове (КЛИП). На базата на подчертаване спецификата преди всичко на ландшафта и неговото използване от праисторическо до днешно време, стартира идеята за Карстов ландшафтно-исторически парк „Ръчене“ – с. Камено поле, община Роман, Врачанска област. Тези три примера ще бъдат използвани за допълнителни пояснения на същността, съдържанието и обема на понятието „ландшафтно-исторически парк“. С оглед разработването на тези проекти, ЛИП бе дефиниран по следния начин: **„Териториално съчетание на атрактивни природни компоненти и ландшафти с обекти на културно-историческото наследство и архитектурни елементи за целите на отдиха и туризма, в условията на слабо изменена и съхранена околна среда“**. Ако се стигне и до реализацията на отбелязаните по-горе конкретни идеи, ще са налице и първите у нас илюстративни примери.

В много кратка, резюмирана информация, по-долу ще бъдат изтъкнати и особеностите на трите дефинирани като ЛИП територии.

ЛИП „Градище“ – с. Долно Дряново, община Гърмен

- площ – ок. 400 dka;
- релеф и ландшафти – нископланински; долинно-склонови;
- природно наследство и туристическа атрактивност: проломът на р. Бистрица с каскадно водно течение и сравнително добре запазени крайречни екосистеми;
- културно-историческо наследство – мегалитни тракийски култови свидетелства;
- значимост – национално.

ЛИП „Мездра-изток“ – селата Брусен, Царевец и Старо село, община Мездра

- площ – ок. 7000 dka;
- релеф и ландшафти – хълмисторидов; речно-долинни, в т.ч и заливнотерасни;
- природно наследство и туристическа атрактивност: елементи на неживата природа, скални арки, живописни скални венци;
- културно-историческо наследство – праисторически пещерни обитания и скални рисунки, тракийски могили;
- значимост – регионално-национално.

Карстов ландшафтно-исторически парк „Ръчене“ – с. Камено поле, община Роман

- площ – ок. 9000 dka;
- релеф и ландшафти – карстов, платовидно-хълмист; скални ландшафти в ждреловидни долини, платовидни вододелни ландшафти;

– **природно наследство и туристическа атрактивност:** оригинални скални естествени образувания (Кукли, Чукли), скални мостове, скално речно легло, високо био- и най-вече тревно разнообразие;

– **културно-историческо наследство** – неолитни поселения, средновековни паметници, на първо място черкви, караджейки, топилници, запазени свидетелства от стари и сегашни занаяти – биволарство, овчарство и др.

– **значимост** – **национално-наднационално.**

Ландшафтно-историческите паркове и най-общо ландшафтните, като статут и управление са пряко свързани с идеята за нарастващата роля на местните правителства, в по-широк план на местните органи за самоуправление. Те ще бъдат подходяща илюстрация на по-голямата управленска автономия на

общините и в този смисъл те могат да бъдат дефинирани като регионални. В чисто управленски аспект те ще представляват преди всичко общински аналози на законово дефинираните природни паркове. Големият проблем за осигуряване на средства, за нормално по-нататъшно функциониране ще се търси по линия на публично-частното партньорство и развитието на местен туристически бизнес, както пряко и косвено свързани с него дейности.

Литература

1. Петров, П. 2006. Ландшафтен парк – новина в ландшафтната терминология. – Ландшафтна архитектура, 1(5), 45–49.

2. Петров, П. 2006. Крайпътни и крайречни ландшафтни паркове – същност и перспективи в България. – Ландшафтна архитектура, 2(6), 35–41.

NATURAL AND HISTORICAL LANDSCAPE PARKS AS TERRITORIAL COMBINATION OF NATURAL AND CULTURAL HERITAGE

Petar Petrov¹, Nikolay Nenchev²

¹Institute of Geography – Bulgarian Academy of Sciences; ²Vrachanski Balkan Nature Park Directorate

UDK 796.5

Received 11.11.2009

Summary

Natural and historical landscape parks, being a new form of territorial arrangement, could be regarded as a modern answer to important questions, concerning the formation and the offering of an integrated product of cognitive tourism and short-term recreation.

In typological aspect, „natural and historical park” (NHP), can be regarded as a subcategory of the „landscape park”. The idea of such parks and its development is in close connection to the

already announced public measure „Encouragement of the tourist activities” in the Program for development of rural regions in Bulgaria 2007–2013, and to the Operation 3 – „**Improvement of tourist attractions and the relevant infrastructure**” of Priority axes 3 the Regional development program – „Sustainable tourism development”.

The offered form of territorial arrangement applies mostly to the rural areas and has been defined by the Bulgarian association for rural and ecological tourism (BARET) as: „**Territorial combination of attractive natural components and landscapes with monuments and sites of cultural-historical heritage and architectural elements, for the needs of recreation and tourism, in a slightly changed and generally conserved environment**”.

Two projects have been accomplished for the last two years (at their preliminary phase) by the BARET:

1. Landscape-historical Park (LHP) „Gradishte”, Southwestern Dabrash ridge (Garmen municipality).
2. Landscape-historical Park „Mezdra-east”, Iskar Predbalkan region (Mezdra municipality).

In the structural concept of both LHPs the natural component and the attractive landscape is the leading component. The elements of cultural-historical heritage are arranged on the background of this natural layer.